

אם לעת כזאת

אם לעת כזאת
השתקפויות מקראיות
במגילת אסתר

הרב דוד סילבר

בשיתוף עם
בן-ציון עובדיה

עריכה: חיותה דויטש

David Silber with Ben-Zion Ovdia
For Such a Time as This
Biblical Reflections in the Book of Esther
אם לעת כזאת: השתקפויות מקראיות במגילת אסתר

© כל הזכויות שמורות לרב דוד סילבר, 2017

עורך אחראי: ראובן ציגלר
עריכת לשון: צבי יפה
עיצוב ועימוד: חיה זיידבנדר
עיצוב העטיפה: דניאל בר-לב

ספרי מגיד, הוצאת קורן
ת"ד 4044 ירושלים 9104001
טל': 02-6330530 פקס: 02-6330534
www.maggidbooks.com

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני, או אחר כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

מסת"ב 978-965-526-216-2 ISBN

נדפס בישראל 2017 Printed in Israel

לזכר הורינו

ר' משה בן ר' שמחה בונם והינדה בלפר ז"ל

איש תם ישר ועניו

רודף צדקה וחסד

אשר בנה את ביתו על אדני תורה ואמונה,

ומרת ינטא צינא בת ר' ליפא מאיר יום טוב הכהן וחנה ז"ל

אשה משכלת עקרת ביתה,

קמו בניה ויאשרוה

אשת חן תתמוך כבוד

ויהללוה בשערים מעשיה

In memory of our parents

Maurice and Henriette Belfer

*Whose lives epitomized the courage,
strength and determination
of Mordechai and Esther*

*Linda, Benjamin and Barbara
and families*

לַיהוּדִים הִיטָה אֹרֶה וְשִׁמְחָה וְשֵׁן וִיקָר.

(אסתר ח טז)

הַמִּימִיד צוֹיֵת בְּקָר יִדְעָתָה הַשְּׁחַר מִקְמוֹ.
לְאַחֵז בְּכַנְפוֹת הָאָרֶץ וַיִּנְעֲרוּ רְשָׁעִים מִמֶּנָּה.
תִּתְהַפֵּךְ כַּחֲמַר חוֹתָם וַיִּתְּצוּ כְּמוֹ לְבוֹשׁ.
וַיִּמְנַע מִרְשָׁעִים אֹרֶם וַיִּרְוַע רָמָה תְּשֻׁבָר.
הַבָּאֵת עַד נִבְכִי יָם וּבַחֲקָר תִּהְיוּם הַתְּהַלְכָתָּ.
הַנְּגִלוּ לָךְ שְׁעָרֵי מוֹת וְשְׁעָרֵי צְלָמוֹת תִּרְאֶה.
הַתְּבַנְנָת עַד רַחֲבֵי אֶרֶץ הַגֹּד אִם יִדְעָתָ כְּלָה.
אִי זֶה הַדֶּרֶךְ יִשְׁכֵּן אֹר וְחֶשֶׁךְ אִי זֶה מִקְמוֹ.
כִּי תִקְחֶנּוּ אֶל גְּבוּלוֹ וְכִי תִבִּין נְתִיבוֹת בֵּיתוֹ.

(איוב לח יב-כ)

לדבורה,

ממבקשי האור

תוכן העניינים

9.....	תודות
11.....	הקדמה
19.....	פרק ראשון: מלכות אחשוורוש ודמותה של מלכות אנושית.
49.....	פרק שני: מגילת אסתר וסיפורי יוסף - חיים בגלות.
75.....	פרק שלישי: המגילה - בין המקרא לחז"ל.
93.....	פרק רביעי: עמלק במגילת אסתר.
127.....	פרק חמישי: המגילה בראי סיפור גן עדן.
147.....	פרק ששי: שם ה' במגילת אסתר.
	מגילת אסתר
169.....	מגילת אסתר עם הערות וביאורים.
217.....	רשימת מקורות והפניות לקריאה נוספת.

תודות

את מגילת אסתר אני מלמד במכון 'דרישה' כבר שנים רבות. את הרעיון להעלות את הדברים על הכתב ולהוציאם לאור העלה לפני כארבע שנים ידידי בנג'מין בלפר. הוצאתו של ספר זה לאור לא הייתה מתאפשרת לולא תמיכתם הכספית הנדיבה שלו ושל רעייתו ד"ר מישל פרידמן, ולולא סיועם של לינדה וד"ר ברנרד וינר, ברברה וד"ר מרק וינבלט, יצחק שולמן ואלקנה ספטמוס. תודתי העמוקה מסורה להם.

נקודת ציון חשובה, ולמעשה, נקודת הפתיחה לעיסוקי רב השנים במגילת אסתר, הייתה שיחה שניהלתי בשנת 1981 עם אפרים (פרד) גורסטמן. בשיעור שלימדתי באותה תקופה על סיפורי יוסף בספר בראשית הצעתי לראות את פרעה כמלך מתוחכם שמהלכיו הכלכליים במצרים נועדו לניצול מכוון של נתיניו. אפרים, שנכח בשיעור, העלה בפניי את הרעיון לפרש את מעשי אחשוורוש במגילה באופן דומה. רעיון זה מצא חן בעיניי וקנה שביתה בלבי, ומשם התגלגל למקומות חדשים בפענוח משמעותה של המגילה.

ד"ר יצחק ברגר הפנה אותי לכמה מחקרים ופירושים חשובים על המגילה, ושיחותי עמו תרמו לי רבות. עם ד"ר חנוך גמליאל נועצתי מספר פעמים בענייני לשון עברית ונעזרתי בידיעותיו הרחבות. מתלמידיי במכון 'דרישה' למדתי הרבה. הם אתגרו אותי בהערותיהם ובשאלותיהם והעשירו את מחשבותיי.

מרים גדוויזר עברה על החומר שהצטבר במשך השנים, ערכה אותו, והעלתה חלקים רבים ממנו על הכתב בשפה האנגלית. עבודתה הדייקנית והזריזה שימשה תשתית חשובה לספר זה.

את מלאכת כתיבת הספר בשפה העברית נטל על עצמו בן-ציון עובדיה. שיחותינו הרבות במהלך העבודה על הספר סייעו לגיבושם ולחידודם של תכניו, ואף הניבו תובנות חדשות ומעניינות, כך שניתן לראות בספר זה פרי של עמל משותף. האחריות לטעויות שנפלו בספר מוטלות כמובן עליי בלבד.

ד"ר חיותה דויטש ערכה את פרקי הספר. הערותיה והצעותיה הפכו עקוב למישור ותרמו רבות לגיבושו. תודה מיוחדת לצבי יפה, עורך הלשון, על עבודתו המעולה. תודתי נתונה גם לאכסניה הנעימה שבה ספר זה יוצא לאור, הוצאת 'מגיד'; לעומד בראשה - מת'יו מילר, וליו"ר המערכת - הרב ראובן ציגלר.

אני מקדיש ספר זה לרעייתי דבורה, אהובת לבי ואם שמונת ילדינו היקרים: עקיבא, ברוריה, אביי, שפרה, מרים, גבריאל, נועדיה (בוקי) ושלומציון. קולה, גלוי וסמוי, נוכח בתוך רבים מרפיו של ספר זה.

הקדמה

מגילת אסתר היא אחד מן הספרים האהובים עליי ביותר. אני קורא את המגילה כסיפור מיתי החושף אמת קיומית ונוקבת על המציאות, עולם שאלוהים אינו נוכח בו, לפחות לא באופן גלוי. סיפור המגילה הוא סיפור ממקום אחר, שונה מרוב רובם של שאר ספרי המקרא. אין בו ארץ ישראל ומקדש ולא יציאת מצרים, אין בו אסור ומותר ולא שכר ועונש. הקב"ה אינו מדבר במגילה, ממש כשם שהוא אינו מדבר בבית לכן הארמי ובארץ מצרים, ולא זו בלבד שהוא שותק, גם שמו נעדר מן הסיפור. וכדברי חז"ל: "אסתר מן התורה מניין? ואנכי הסתר אסתיר" (דברים לא יח) (חולין קלט ע"ב).

היעדרו של אלוהים מבטא גלות מהותית. גלות זו איננה בהכרח עניין גאוגרפי-טריטוריאלי אלא מצב קיומי בסיסי שבו שרויה המציאות כולה. השאלה היסודית שסיפור המגילה מעלה - שאלה שהעיון בהיבטיה השונים שזור לאורכו של ספר זה - היא איך לחיות בגלות? איך לחיות בעולם שבו שולטים השקר, הגאווה והכוח, והשכינה נסתרת? היעדרו של אלוהים במגילה אינו מקרי אלא נובע מתרבות שלטונו של המלך אחשוורוש שעלילת המגילה מתרחשת בגבולות ממלכתו העצומה¹ - "מֵהַדּוֹ וְעַד כּוּשׁ שִׁבְעַת יְעֲשָׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה" (א.א.)².

- 1 המילה 'המלך' - תמיד בה"א הידיעה ותמיד ביחס לאחשוורוש - מופיעה במגילה 178 פעמים, פי כמה יותר מכל כינוי או תואר אחר!
- 2 מכאן ואילך תבואנה ההפניות למגילה כך, ללא הציון 'אסתר'.

דמותו של אחשוורוש היא היפוכה המוחלט של דמות המלך הרצוי על פי התורה - מלך שאורחות חייו מגלמים ענווה וכפיפות לקב"ה ולחוקיו. אחשוורוש הוא שליט ראוותן, שטוף משתאות ויין, עריץ המפגין אדישות מוחלטת לגורלם של נתיניו ובמיוחד לגורל החלשים שבהם. כמגילה החלשים הם הנשים והיהודים: נערות הממלכה הנלקחות להרמונותיו בשושן כרכוש העובר לסוחר; ויהודי הממלכה, שהשר שהמלך גידל ונישא, המן האגגי, ביקש לכלותם. הקלות הבלתי נסבלת שבה נופלות החלטות הרות גורל בממלכת אחשוורוש באה לידי ביטוי בפסוק המספר על שליחת איגרותיו של המן:

הַרְצִים יִצְאוּ דְחוּפִים בְּדָבַר הַמֶּלֶךְ
וְהָרַת נִתְּנָה בְּשׁוֹשֵׁן הַבִּירָה
וְהַמֶּלֶךְ וְהַמֶּן יֵשְׁבוּ לְשִׁתּוֹת
וְהָעִיר שׁוֹשֵׁן נְבוּכָה (אסתר ג טו).

ארבע צלעותיו של הפסוק, הבנויות כמעין שיר קצבי ושקול, מבליטות את תוכנו המזעזע: דת ההשמדה ניתנה בשושן, והמלך והמן ישבו לשתות. תנודות מצבי הרוח של המלך השיכור יוצרות בקרב נתיניו בלבול ומבוכה:

'מֶמֶלֶךְ אָדָם חָנַף' (איוב לד ל) - זה אחשוורוש, שהיה חנף, שהרג את אשתו מפני אוהבו, ופעם אחרת הרג את אוהבו מפני אשתו (אסתר רבה פתיחתא ט).

לעולם אין לדעת את מי יחפוץ המלך לרומם ואת מי להשפיל, את מי יחיה ואת מי ימית. אין יודעים מה יקרה מחר - בתזזיתיות ובהיעדר היגיון משתנה המציאות שוב ושוב מקיצוניות אחת לקיצוניות שנייה, ואיש אינו יודע מדוע ובשל מה. סוסים יוצאים מבוהלים ודחופים לפזר את איגרות ההשמדה של המן, ולאחר זמן קצר שוב נשלחים סוסים

והפעם עם מסר הפוך. בתחילה מרדכי זועק, אסתר מתחלחלת והעיר שושן נבוכה, וכשהתהפך לו הגלגל, האימה עוברת לחלקו של המן המושפל, המובהל והנבעת. לכאורה המלך הוא האוחז במושכות, אך לפחות מנקודת מבטו של הנתין הפשוט, התנהלות הממלכה רחוקה מלהיות תחת שליטה. דברים מתרחשים כאילו מעצמם, מבלי שנמען ספציפי ייקח עליהם אחריות – על ושתי "נגזר", "ותלקח" אסתר, הכסף "נתון", הכתב "נכתב" והדת "נתנה".

נדמה שהסיפור עצמו מושפע מאי-הוודאות שמשרה אחשוורוש על נתיני ממלכתו, וסובל מתסמינים דומים. הגיונו של רצף האירועים מיטשטש לפתע בצמתים חשובים המהותיים להבנת הסיפור, ותהיות כלליות על משמעותו מתעוררות גם הן: האם התקדמות האירועים מקרית או שמא מכוונת אותם יד אלוהית נעלמה? האם המלך טיפש או שמא פיקח וממולח? מדוע אסתר הזמינה את המלך והמן אל המשתה במקום להתחנן מיד על חיי עמה? מדוע שינה המלך את טעמו כלפי המן באורח כה קיצוני לאחר ליל הנדודים שלו? ובכל זאת, אפלוליות העלילה, המזימות, השקר והתככים, מתובלים במגילה בהומור ובצחוק. הקומי, כפי שנראה מיד, הוא שער ללקחיה העמוקים ביותר של המגילה.

צחוק הגורל

מושא הצחוק המרכזי במגילה הוא כמובן המן. את האפקט הקומי יוצר הפער בין דימויו האשלייתי המנופח לבין מה שהוא באמת, בין מה שהגה ותכנן לבין מה שהתרחש בפועל.³ זהו היפוך אירוני, צחוק

3 תאוריה פילוסופית מרכזית רואה בצחוק תוצאה הנגרמת בשל פער, אי-התאמה, בין ציפייה כלשהי שלנו לבין הממצא הריאלי. הצחוק כנובע מאי-התאמה מתגלה יפה בסיפור התורה על יצחק, שנקרא 'יצחק' משום שאמו שרה צחקה לנוכח הפער שבין גילה המתקדם לבין בשורת האיש כי היא עתידה ללדת: "הֲאֵךְ אֶמְנֶם אֵלֹד וְאֶנִּי זָקְנָתִי" (בראשית יח ג). על תאוריית אי-ההתאמה הגורמת לתופעת הצחוק, ראו: א' שופנהאואר, העולם כרצון וכדימוי, תל אביב תשס"ג-

הגורל. המן, שהכין את העץ למרדכי, נתלה בעצמו על העץ שהכין; המן, המדמה שהוא אלוהים ושבידו לקבוע מי יחיה ומי ימות, קבע בפועל את מועד השמדתם של אוהביו ותומכיו. בנפילתו של המן ישנו מרכיב קומי נוסף: פילוסופים שונים טענו כי ביסודו של ההומור ניצבת הפיכתו של סובייקט לדבר מה מכני, נוקשה וחסר רוח.⁴ המן, השולט לכאורה, הופך בפתע פתאום לנשלט הנגרר כחפץ: "וַיִּבְהֹלוּ לְהָבִיא אֶת הַמֶּן אֶל הַמִּשְׁתָּה אֲשֶׁר עָשְׂתָה אֶסְתֵּר" (ו' יד). יסוד קומי נוסף הוא יסוד ההשפלה.⁵ בגחכנו על מפלתו של המן אנו לועגים לכל העריצים שגאוותם נשבתה, שנפלו משמים אל תחתיות ארץ. ולכל אלו נלווה גם צחוק של שחרור והקלה, הנובע מהרפיית המתח; ברגע האחרון בוטלה גזרתו של הרשע, ואפשר לנשום לרווחה.

מושא שני לצחוקה של המגילה הוא אחשוורוש. כאן מקבל היסוד הקומי צורה של סטירה ביקורתית השמה ללעג את אחשוורוש ומנגנוני שלטונו. למעשה, אופייה המדויק של סטירה זו תלוי בתאוריה הפרשנית שלנו אודות אחשוורוש ומעלליו: אם אחשוורוש הוא מלך טיפש וחלש מבחינה פוליטית, אנו צוחקים למראה הפער שבין הכבוד שרוחשים לו כולם לבין דמותו הממשית – אדם המתומרן על ידי שריו, שאת עצתם הוא תמיד מאשר, כמעט מבלי ליזום החלטות בעצמו. לעומת זאת, אם אחשוורוש הוא פוליטיקאי מתוחכם שהתנהלותו התלוותה מכוונת ומניפולטיבית, אזי הקומי מופיע כביקורת קשה וחמורה על אחשוורוש ומנגנוני מלכותו, ומהקומי המשעשע אנו עוברים לתחומו של ההומור השחור.⁶ עשרים פעמים נזכרת במגילה המילה 'דת', אך ריבוי הופעותיה – לצד מילים נוספות מאותו שדה סמנטי – עומד ביחס הפוך לקיומה הממשי: דתי המלך במגילה אינן

תשס"ד, עמ' 71-72; א' סובר, הומור: בדרכו של האדם הצוחק, ירושלים תשס"ט, עמ' 18-20.

4 ראו: א' ברגסון, הצחוק, ירושלים תרצ"ח, עמ' 11-45; סובר (לעיל, הערה 3), עמ' 26-27.

5 ראו: סובר (לעיל, הערה 3), עמ' 20-23.

6 לשתי קריאות אפשריות אלו ראו בהרחבה בפרק 1.

מכוננות סדר וצדק כמצופה מחוק באשר הוא, אלא משקפות רשע ועוולה.

ייתכן כי לצחוק במגילה תפקיד נוסף. ניתן לקרוא את המגילה בדרך שבה הצחוק משמש מסווה המאפשר אמירת ביקורת נוקבת על דרכי הקב"ה בניהול עולמו. מדוע רוצה המן להרוג דווקא את מרדכי הטוב? מדוע נגזר גורלם של היהודים לכליה? את ההתרחשויות במגילה ניתן לקרוא כמכוונות מאחורי הקלעים על ידי יד ה', אולם ניתן לקרוא אותן גם כמשקפות מצב של אי-סדר ושל היעדר השגחה מוחלט. המגילה הצוחקת מזכירה את ליצן החצר המבקר את המלך, זה שלעולם אין מענישים אותו מפני שהוא מוחזק כשוטה חסר דעת. בפורים שותים ומשתטים, החוקים מתרופפים והגבולות נפרצים, וכשנכנס יין יצא סוד.⁷

נקודות של אור בעולם אפל

המגילה מלמדת שהתצורה הבסיסית של העולם שבו חיים מרדכי ואסתר – כמו גם עולמנו שלנו – אינה ניתנת לשינוי, ושעלינו למצוא דרך לחיות אתה. מהלכיה של אסתר בבית המלכות מלמדים אותנו שאין זה נכון להתעמת עם המלך באופן ישיר, כפי שעשתה ושתי – וסולקה. צריך לנהוג באומץ, אבל לא בטיפשות. הכוח מצוי ביד המלך, ובהתנהלות מולו מוטב להיות חכם מאשר להיות צודק. בגלות לא ניתן להיות מי שאתה, עליך להסתיר את עצמך ואת האמת שלך. את המן ניתן לנצח אך לא את אחשוורוש, שתרבות שלטונו תוסיף לאפשר את עלייתו של המן חדש – "מִלְחָמָה לֵה' בְּעַמְלֵק מִדֶּרֶד" (שמות יז טז). מבחינה זו, למרות שמרדכי ואסתר עלו לגדולה, דבר לא נשתנה, וכדברי רבא בגמרא (מגילה יד ע"א) – "אכתי עבדי אחשוורוש אנן = עדין עבדי אחשוורוש אנחנו".

7 על כך ראו בהרחבה בפרק 6.

בפרק מ (א-יא) בספר תהילים מתאר המשורר את גאולתו, ושואל
מה לעשות בתמורה לה, שהרי בזבח ומנחה אלוהים אינו חפץ:

לְמַנְצַח לְדָוִד מְזִמּוֹרָה.

קוֹה קוֹיִתִּי ה' וַיֵּט אֵלַי וַיִּשְׁמַע שׁוֹעֲתִי.

וַיַּעֲלֵנִי מִבּוֹר שָׁאוֹן מִטִּיט הַיּוֹן וַיִּקָּם עַל סֵלַע רַגְלִי כּוֹנֵן אֲשֶׁרִי.
וַיִּתֵּן בְּפִי שִׁיר חֲדָשׁ תְּהִלָּה לְאֱלֹהֵינוּ יְרָאוּ רַבִּים וַיִּירָאוּ וַיִּבְטְחוּ בָהּ.
אֲשֶׁרִי הַגָּבֵר אֲשֶׁר שָׁם ה' מִבְּטָחוֹ וְלֹא פָנָה אֶל רְהָבִים וְשָׁטִי כֶּזֶב.
רַבּוֹת עֲשִׂיתָ אֶתָּה ה' אֱלֹהֵי
נִפְלְאוֹתֶיךָ וּמְחֻשְׁבֹּתֶיךָ אֵלֵינוּ אֵין עֲרֹךְ אֵלֶיךָ אֲגִידָה וְאֲדַבְּרָה עֲצֻמוֹ
מִסִּפֵּר.

זָבַח וּמִנְחָה לֹא חִפְצָתָ אֲזַנִּים כְּרִיתָ לִי עוֹלָה וַחֲטָאָה לֹא שָׁאֲלָתָ.
אֲזַ אֲמַרְתִּי הִנֵּה בְּאִתִּי בְּמַגִּילַת סֵפֶר כְּתוּב עָלַי.
לְעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ אֱלֹהֵי חִפְצָתִי וְתוֹרַתְךָ בְּתוֹךְ מַעַי.
בְּשִׁרְתִּי צָדֵק בְּקֹהֶל רַב הִנֵּה שִׁפְתֵי לֹא אֶכְלָא ה' אֶתָּה יַדְעָתָ.
צִדְקָתְךָ לֹא כִסִּיתִי בְּתוֹךְ לְבִי אֲמוֹנָתְךָ וְתִשׁוּעָתְךָ אֲמַרְתִּי לֹא כַחֲדָתִי
חֲסִדְךָ וְאֲמַתְךָ לְקֹהֶל רַב.

המענה והגמול על הטובה שגמלת לי הם לספר לאחרים את הסיפור, בכתוב ובדיבור - "אז אמרתי הנה באתי במגילת ספר כתוב עלי", "בשרתי צדק בקהל רב". זה מה שאנחנו עושים בפורים. אסתר כותבת את הדברים בספר, ואנחנו קוראים את הסיפור הזה, את מגילת אסתר, מגילת ספר. בפורים מספרים את סיפורה של אסתר. כשאני שומע את מגילת אסתר אני שומע שני סיפורים. האחד הוא סיפור הצלתה של אסתר, והשני הוא סיפור על העתיד. "אחשוורוש" עדיין במלוא כוחו, אנחנו בגלות, עמלק הוא עדיין האויב של אלוהים. המגילה מספרת סיפור של גאולה והצלה, אך בד בבד מספרת גם עד כמה קרובים היינו שלא להינצל.

לאורך ההיסטוריה לא תמיד זכינו לאסתר כזו שתבטל את הגזרה. המן הרשע, שהתימר לגזור גורלות ונכשל, מוחלף בעיני רוחי בדמותו

של מנגלה הרשע, שבהינף יד, ימינה ושמאלה, גזר חיים ומוות. 'עושי המלאכה' שהמן מוסר להם את הכסף לשם הרג היהודים, הוחלפו בסייעניהם ובעוזריהם של הנאצים, ואדישותו של השליט הפרסי – באדישותו של העולם.

אבל למגילה יש גם צד אופטימי. עולמו של אחשוורוש הוא אמנם עולם אפל, אולם דמותם ופעלם של מרדכי ואסתר, גיבורי המגילה, מלמדים אותנו כי קיימות בעולם זה גם נקודות של אור. מרדכי ואסתר מבטאים את היפוכה המוחלט של התרבות האחשוורושית ומפיצים בעולם נועם ותום, חן וחסד ואהבה. מרדכי מסרב להשתחוות להמן ומבטא אי-כניעה בפני העריץ התורן ושמירה על עקרונות; אסתר בוחרת מחדש בזהותה היהודית, מסכנת את חייה ועוברת על דת המלך למען עמה; ימי הפורים שתיקנו השניים, שמנהגייהם כוללים מתנות לאביונים, מבטאים שותפות, אחווה קהילתית ודאגה לחלש. הלקח המרכזי של המגילה בעיניי אינו ההצלה הפלאית על ידי האל הנסתר המושך בחוטים אלא כמעט להפך: מהי חובתו של היהודי, ושל כל אדם מוסרי, בעולם שאלוהים אינו מתגלה בו. חובתו היא לבקש את הטוב ולגלותו, וכנאמר על מרדכי: "דַּרְשׁ טוֹב לְעַמּוֹ וְדַבֵּר שְׁלוֹם לְכָל יִרְעוּ" (י ג).

תכני הספר לקוחים ברובם משיעורים שלימדתי במכון 'דרישה' במהלך שנים רבות. חלקו הראשון של הספר כולל שישה פרקי עיון העוסקים בהיבטים שונים ובתמות שונות של מגילת אסתר. הפרק הראשון עוסק בדמותה של מלכות אחשוורוש בראי סיפורי מלכים אחרים במקרא. הפרק השני עוסק בהשוואה שבין סיפור יוסף למגילה ובוחן את אופי חיי היהודי בגלות אל מול האתגרים המוצבים לפתחו. הפרק השלישי עוסק באופייה של התורה הנשקפת מתוך המגילה, ובאופן שבו עיצבו חז"ל את היחס למגילה ולחג הפורים. הפרק הרביעי עוסק בעקבותיו של עמלק וגלגוליו המקראיים במגילה. הפרק החמישי עוסק בהשוואה שבין סיפור גן עדן וחלופותיו בספרי בראשית ושמות לבין המגילה. הפרק השישי דן בהיעדרו של שם ה' מן המגילה.

חלקו השני של הספר כולל נוסח של מגילת אסתר עם הערות וביאורים המלווים קריאה רציפה של המגילה, ומתייחסים, בין היתר, לכמה שאלות מפתח בהבנתה. בחלק ביאורי זה יופיעו רעיונות ותובנות שלא עלו בפרקי העיון, לצד חזרה תמציתית על נושאים שכבר נדונו בפרקי הספר. הפניה לפרקים אלה נעשית בקיצור, לדוגמה: פרק 2.

כדרכי, העיון בפסוקים אינו נעשה באופן מופשט, אלא דרך מילותיו של הטקסט - קריאה קשובה לפסוקי המגילה, ולרמזים לסיפורים ולפרשות מקראיים אחרים הטמונים בהם. הדמיון המילולי, המבני והרעיוני שבין המקראות חושפים בכתוב תתי-זרמים מסועפים ועשירים המעמיקים את משמעות הסיפור ולקחיו.

העיונים בספר עוסקים במגילת אסתר כפי שהיא לפנינו, כיחידה ספרותית העומדת בפני עצמה, ואינם נוגעים להיבט ההיסטורי שלה, שנדון ארוכות על ידי אחרים.⁸ בכך איני מבקש לרמוז כי לדעתי האירועים שבה לא התרחשו, או שאין בהם גרעין של אמת היסטורית.⁹ אי-העיסוק בשאלה ההיסטורית הוא פועל יוצא של תפיסתי, שלפיה מסריה ורעיונותיה של המגילה אינם מוגבלים לעובדות ספציפיות הנתונות בזמן ובמקום. הסיפור, לפי האופן שאני מציע לקרוא אותו, משוחרר ממה שקוראים מודרניים מכנים 'עובדות היסטוריות', אבל דווקא משום כך הוא מצליח לשקף אמת קיומית עמוקה.

8 ראו למשל: א' ברלין, אסתר: מבוא ופירוש (מקרא לישראל), ירושלים 2001, עמ' 3, ובהפניותיה לספרות מחקרית על נושא זה: שם, עמ' 49-51.

9 ראו למשל: ר' צדוק, 'לרקע ההסטורי של מגילת אסתר', בית מקרא ל, תשמ"ד, עמ' 186-189; ברלין (לעיל, הערה 8), עמ' 4-5. בנוסף, בספר לא עסקתי בתוספותיו של תרגום השבעים למגילה, וכן בגרסה היוונית של הסיפור המכונה בפי החוקרים 'אלפא-טקסט'; על כך ראו: M.V. Fox, *The Redaction of the Books of Esther: On Reading Composite Texts*, Atlanta 1991.

פרק ראשון

מלכות אחשוורוש ודמותה של מלכות אנושית

הפסוק הפותח את מגילת אסתר מסמן את גבולות המרחב והזמן שבהם תתפתח עלילת המגילה: "וַיְהִי בַיּוֹם אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַמֶּלֶךְ מֵהַדּוֹ וְעַד כּוֹשׁ שִׁבְעַת יָמִים וְעֶשְׂרִים וּמָאָה מְדִינָה" (א א). בפרק זה נתהוה על קנקנה של מלכות אחשוורוש. בחינת דמותה תיעשה דרך השוואתה לסיפורים מקראיים נוספים הנסובים על מלכים ומעשיהם, השוואה המעמידה את אחשוורוש, ובעיקר את מנגנוני חצר המלכות שלו, באור ביקורתי נוקב.

ריבוי ורהב

הפסוקים הראשונים של המגילה מוקדשים לתיאור שני המשתאות שעורך אחשוורוש בשנה השלישית למלכותו:

וַיְהִי בַיּוֹם אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַמֶּלֶךְ מֵהַדּוֹ וְעַד כּוֹשׁ
שִׁבְעַת יָמִים וְעֶשְׂרִים וּמָאָה מְדִינָה.
בַּיּוֹם הַהוּא כָּשְׁבַת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַל פְּסַא מְלָכוֹתָו אֲשֶׁר בְּשׁוֹשַׁן
הַבִּירָה.

בשנת שלוש למלכו עשה משתה לכל שריו ועבדיו
 חיל פרס ומדי הפרתמים ושרי המדינות לפניו.
 בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו
 ימים רבים שמונים ומאת יום.
 ובמלואת הימים האלה עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן
 הבירה
 למגדול ועד קטן
 משתה שבעת ימים בחצר גנת ביתן המלך.
 חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן
 על גילי כסף ועמודי שש מטות זהב וכסף על רצפת בהט ושש
 ודר וסחרת.
 והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים
 ויין מלכות רב כיד המלך.
 והשתיה כדת אין אנס
 כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש
 (א א-ח).

מחבר המגילה מפאר בפסוקים אלה את המלך אחשוורוש ומציגו
 כדמות שופעת נדיבות: המלך מולך "מהדו ועד כוש" על מאה
 עשרים ושבע מדינות, עורך משתה בן חצי שנה, מזמין למשתה
 (השני) "מגדול ועד קטן", והיין נמוג אל הכוסות "כרצון איש
 ואיש". גם מבחינת סגנון הכתיבה הפסוקים משרדים תחושה של
 גודש ועודפות. בולטים למשל שרשרת התיאורים העמוסה של מפרט
 החצר המפואר ("חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן..."), צמדי
 מילים נרדפות ("עשר כבוד מלכותו", "יקר תפארת גדולתו", "בחצר
 גנת ביתן המלך") והכפלה של מילים זהות ("וכלים מכלים", "איש
 ואיש").

אנו יוצאים מנקודת הנחה כי תיאור ססגוני זה אינו סתמי אלא
 משרת מגמת עומק של המגילה. מצד אחד, כבר העירו חוקרים ופרשנים
 כי מדובר בסטירה, אשר ההפרזות וההגזמות הנן חלק אינטגרלי

פרק ראשון: מלכות אחשוורוש ודמותה של מלכות אנושית

מאופיייה מקדמת דנא.¹ אולם המגילה, כמו כל סטירה משובחת, אינה מסתפקת במישור ההיתולי שמטרתו לשעשע; ההגזמות וההפרזות נושאות עמן עוקץ ביקורתי כבד משקל הנוגע להליכותיה של מלכות אחשוורוש.²

ממד ביקורתי זה מתגלה על רקע השוואת פסוקי המגילה לפרשת המלך בספר דברים, שבה מצווה התורה על הנהגתו של מלך ישראל:

כִּי תִבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ
וַיִּרְשָׁתָהּ וַיִּשְׁבָּתָהּ בָּהּ
וְאָמַרְתָּ אֲשִׁימָה עָלַי מֶלֶךְ כְּכֹל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סָבִיבְתָי.
שׁוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ
מִקְרֵב אָחִיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי
אֲשֶׁר לֹא אָחִיךָ הוּא.
רַק לֹא יִרְבֶּה לוֹ סוּסִים
וְלֹא יֵשִׁיב אֶת הָעַם מִצְרִימָה לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס
וְה' אָמַר לָכֶם לֹא תִסְפּוּן לָשׁוּב בְּדֶרֶךְ הַזֶּה עוֹד.
וְלֹא יִרְבֶּה לוֹ נָשִׁים וְלֹא יִסּוּר לְבָבוֹ וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יִרְבֶּה לוֹ מְאֹד.
וְהָיָה כְּשִׁבְתוֹ עַל פֶּסֶא מִמְּלַכְתּוֹ
וְכָתַב לוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר מִלְּפָנַי הַכְּהֻנִּים הַלְוִיִּם.
וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בּוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו
לְמַעַן יִלְמַד לִירְאֵה אֶת ה' אֱלֹהָיו
לְשִׁמּוֹר אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְעֲשׂוֹתָם.
לְבַלְתִּי רוּם לָבְבוֹ מֵאָחִיו
וּלְבַלְתִּי סוּר מִן הַמִּצְוָה יְמִין וּשְׂמֹאלוֹ
לְמַעַן יֵאָרֶךְ יָמָיו עַל מִמְּלַכְתּוֹ הוּא וּבְנָיו בְּקִרְבֵּי יִשְׂרָאֵל (דברים
יז יד-כ).

1 ראו: ברלין (הקדמה, הערה 8), עמ' 4-9.

2 ראו בהקשר זה את דיונו של י' גרוסמן, אסתר: מגילת סתרים, ירושלים, 2013, עמ' 4-8.

רצף המילים "כשבת המלך אחשוורוש על כסא מלכותו", המופיע בתחילת המגילה, מהדהד באופן ברור את לשון הכתוב בפרשת המלך "והיה כשבתו על כסא ממלכתו", ורומז לקשר בין שתי הפרשות.

קשר זה בא לידי ביטוי בשני הקשרים מרכזיים. ראשית, המשותף לכל מצוות הלא-תעשה המוטלות על המלך בתורה הוא האיסור להרבות: "רק לא ירבה לו סוסים... ולא ירבה לו נשים... וכסף וזהב לא ירבה לו מאד". ציוויים אלה מתבקשים במיוחד כלפי המלך, שהכוח הרב הנתון בידו עלול בנקל לסנוור את עיניו ולהסיטו מדרך הישר. כנגד זה, כחלק מתיאור עושרו ועצמתו של אחשוורוש, מופיעות מספר פעמים מילות הריבוי "רב", "רבים" ו"כל" ("לכל שריו ועבדיו"; "ימים רבים"; "לכל העם"; "על כל רב ביתו"; "יין מלכות רב"), ולמעשה, מבט על מכלול המגילה מראה כי מלכות אחשוורוש מתאפיינת בריבוי עצום של דברים שהתורה אוסרת על המלך להרבות - נשים, כסף וזהב.³ חשוב לציין כי תמונת העושר במגילה אינה רק תפאורה, אלא עומדת במוקד רצונו של המלך החפץ להציגה לראווה: "בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו". כפי שאנו רואים מיד בהמשך הסיפור, אובססיית הרהב של המלך הפרסי אינה נעצרת בכסף וזהב, אלא מכוונת גם כלפי רעייתו ושתי, שאליה הוא מתייחס כאל פריט באוסף הפרטי שלו. ושתי סולקה מעם פניו משום שמיאנה להיענות לרצונו "לְהִרְאוֹת הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים אֶת יָפֶיהָ" (א יא).

שנית, מילת מפתח בפרשת המלך בתורה היא 'ספר'. התורה מצווה על המלך לכתוב ספר תורה מלפני הכוהנים הלוויים, שיהיה עמו ושיקרא בו כל ימי חייו - "למען ילמד ליראה את ה' אלהיו לשמר את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשתם". גם במגילת אסתר 'ספר' הוא מונח שנזכר פעמים רבות, ואף הוא קשור למלך ולפועלו. יש שני 'ספרי מלך' במגילה: 'ספר דברי הימים', המשמש מעין פרוטוקול

3 באשר לסוסים, הצלע השלישית של האיסור, נוכחותה במגילה פחות מובהקת. עם זאת, ייתכן שעל קיומה מעידים הביטויים הרבים הקשורים לצי הרכב של אחשוורוש - הרצים, רוכבי הרכש, ועוד.